

Михайло Кучинко*

МІСТА І ГОРОДИЩА ЛУЦЬКОЇ ЗЕМЛІ КНЯЖОЇ ДОБИ У СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ

Серед старожитностей Луцької землі X – XIV ст. особливої уваги заслуговують дві категорії поселень – міста і городища. Торкаючись першої категорії, зауважимо, що в княжому періоді тут функціонували три міста: Луцьк, Шеполь і Коршів. Зрозуміло, що найважливішим був Луцьк. В Руському літописі він згадується понад 30 разів, Шеполь названий лише 1 раз, а Коршів – жодного разу.

Луцьк – друге після Володимира за розмірами і значенням місто давньої Волинської землі. Перша згадка про нього в літописі занотована під 1085 р. у зв'язку з конфліктом між Київським і Володимир-Волинським князями¹. На сторінках літопису він називався „Луческ”. Лінгвісти виводять цей топонім з географічного терміну „лука”, що означає крутий вигин ріки. Стародавнє ядро міста знаходилося на підвищеній частині мису, який утворений Стиром та її правим допливом – Глушцем. Численні стариці перетворили мис на неприступний острів, котрий був оточений з усіх боків болотом і водою. На ньому розміщені три пагорби, два з яких були використані під забудову середньовічного міста. На найвищому, площею близько 1 га, де зараз знаходиться замок, був дитинець. Інше підвищення займало окольне місто площею 6 га. Загальна площа Луцька становила 7 гектарів.

Про час спорудження луцьких укріплень і їх характер, про архітектурні та житлово-господарські будівлі стало відомо завдяки розкопкам. На основі результатів археологічних досліджень автора, який виявив під Стировою вежею рештки кам'яної стіни завтовшки 3-3,5 м, змурованої в романському стилі, а також рештки кам'яної стіни між В'їзною і Владичою вежами, на якій було зведено цегляні стіни Замку Любарта, на нашу думку, можна виділити три етапи в розвитку фортифікації княжого Луцька. На першому – вал був дерев'яно-земляним, заввишки понад 1 і завширшки в основі 3-4 м з дерев'яним часточком зверху. Очевидно, він існував у племінному періоді і був зруйнований Київським князем Володимиром Святославичем під час його походу на західні землі в 981 р., про що свідчить горілий шар з матеріалом X ст. Його перекривав інший вал, завширшки 8 м при висоті 3 м, закладений, найімовірніше, в кінці X ст. Він три рази досипався і був завершений в XI столітті. Вал оточував дитинець, площа якого відповідала природним обрисам пагорба. З південного заходу до нього примикало окольне місто, захищене з боків рукавами Стиру і болотом, а від центру – валом. У XII ст. оборонні укріплення охоплювали територію Верхнього і Нижнього замків. На другому етапі, наприкінці XII ст., на нашу думку, були зведені кам'яні мури завтовшки 1,5-3м, викладені кладкою в

* Кучинко Михайло Михайлович – доктор історичних наук, професор, зав. кафедри археології Луцького національного університету ім. Лесі Українки.

¹ Літопис Руський // Переклад Л. Є. Махновця. – Київ, 1989. – 592 с. – С. 125.

романському стилі (1040-1250 рр.), з місцевого каменю на вапняно-піщаному розчині. Нарешті, на третьому етапі – в кінці XIII –XIV ст. – був споруджений цегляний замок з трьома вежами в готичному стилі (1250-1300 рр.). Щоправда, з такою думкою деякі дослідники не погоджуються і датують кам'яні мури XIV ст., вважаючи, що вони були побудовані водночас з цегляними стінами і вежами.

Вже в першій літописній згадці про Луцьк 1085 року повідомляється, що він був надійною фортецею, під захистом якої володимир-волинський князь Ярополк Ізяславич спокійно залишив свою матір і дружину, тікаючи в Польщу. В аналогічному контексті місто згадується кілька разів. Так, у 1149 р. впродовж шести тижнів безуспішно здійснював облогу міста суздальський князь Юрій Довгорукий. Невдало закінчилось намагання взяти Луцьк галицьким князем Володимиром Володаревичем у 1150 та його сином Ярославом Осмомислом у 1155 році. Цікавим є повідомлення літописця про невдалу спробу оволодіти Луцьком військами хана Куремси у 1259 р. Отож не випадково Луцьк опинився серед тих фортець, до яких татари ставились з острахом. Саме тому у 1260 р. темник Бурундай наказав Василькові Романовичу розібрати мури міста, щоб довести цим свою лояльність до Золотої Орди. Однак уже десь в кінці XIII ст., за часів князювання тут Мстислава Даниловича почалося спорудження цегляного замку. Це була перша цегляна фортеця на землях Волині.

У другій половині XII ст., коли Луцьк став столицею удільного князівства, князем Ярославом Ізяславичем (1154-1180) на дитинці була збудована церква Івана Богослова, який вважався патроном луцького князя. Храм був прямокутний, розміром 18 x 13,5 м, чотиристовпний, одноапсидний з прибудовами з північного боку, зробленими в XII ст. і каплицею з південно-східної сторони першої половини XIV ст. Стіни, вимуровані з плінфи на вапняно-цементівковому розчині, збереглися в окремих місцях на висоту 2 м. В середині вони були отиньковані і розписані канонічними фресками. Підлога була викладена кольоровими керамічними плитками.² Оскільки верхня частина храму не збереглася, про неї можна судити лише за зображенням на іконі св. Ігнатія, яка зберігається у Волинському краєзнавчому музеї. Із-за мурів замку Любарта стін церкви на зображенні не видно, а наявне лише її багатоярусне завершення. Знизу воно нагадує зрізаний конус, верхній край якого обрамлений валиком. На нього спирається глухий барабан з „цибулеподібним” куполом, над яким здіймається висока веретеноподібна маківка з хрестом. Впродовж століть – це була соборна церква і водночас княжа усипальниця.

На території окольного міста (посада) княжого Луцька стояла Дмитрівська церква, споруджена теж у XII столітті. Вона була прямокутна, безстовпова, одностовпна і одноапсидна, з коробовим склепінням, двосхилим дахом і простим трикутним фронтоном. Зовні стіни були прикрашені лопатками, а апсида та кути стін зміцнені контрфорсами. Церква, ймовірно, обслуговувала духовні

² *Малевская М. В.* Архитектурно-археологические исследования на территории Луцкого Верхнего замка / М. В. Малевская // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. – Луцьк, 2005. – С.134-165.

потреби торгово-ремісничого люду, який мешкав на посаді Луцька. Руїни її простояли до 1893 року³.

З писемних джерел відомо, що на території Луцького замку з південної сторони Воротньої вежі знаходився княжий палац. Археологічні розкопки на цьому місці у 80-х роках ХХ ст. провела М. Малевська. На глибині 0,2-0,4 м від сучасного рівня були відкриті нижні частини стін і фундамент палацу Любарта, вимуровані з необробленого каменю на вапняному розчині. Товщина зовнішніх стін становила 1,8-2м, а поперечних, які розділяли палац на окремі приміщення – 0,9-1м. Поперечні стіни палацу перев'язані з мурами замку. Звідси випливає висновок, що княжий палац був споруджений водночас із замком XIV ст. Це була двоповерхова будівля заввишки 20 м, яка складалась з двох корпусів, розташованих під кутом один до одного відповідно до конфігурації замкової стіни. На кожному з поверхів, нижній з яких був напівпідвальним, знаходилось по чотири приміщення великих розмірів. Приміщення підвального поверху, висота якого всередині була не менше 5 м, освітлювалась через вікна, які знаходились на висоті 2 м від поверхні XIV ст. Кожен корпус палацу мав свій вхід, розташований на висоті близько 1м, до якого вели сходи. Палац мав двосхилий дах. Матеріалом для накриття послужила характерна для XIV ст. жолобчаста черепиця з зеленою поливою, фрагменти якої знайдені в ході розкопок. Архітектурно-археологічні дослідження напівпідвального поверху навели дослідницю на думку, що по-перше, палац і цегляний замок споруджувались одночасно і за єдиним задумом замовника і по-друге, кам'яний фундамент і кам'яні стіни як замку, так і палацу, були одночасними. Це, на думку М. Малевської, заперечує можливість існування кам'яного замку ще в XII-XIII ст., як вважаємо ми, і як сама вона вважала раніше⁴.

Крім монументальних пам'яток, на території дитинця і окольного міста археологами відкрито низку жител, господарських і виробничих споруд, виявлено знаряддя праці, предмети побуту, прикраси та монетні скарби.

Для характеристики житлобудування, як приклад, опишемо житло, відкрите на ділянці по проспекту Волі 4-а. Воно мало прямокутну форму розміром 4,1 x 3,6 м і було заглиблене на 0,6 м від давньої поверхні. Підлога рівна, підмазана глиною. Вздовж стін на долівці виявлені ями, що свідчать про стовпо-во-каркасну конструкцію будівлі. В східному куті знаходилась підковоподібна піч, розміром 0,8 x 0,7 м і висотою збережених стінок близько 0,5 м. Черинь був викладений фрагментами гончарних горщиків і обмазаний шаром глини. Біля челюстей печі були припічні ями. В споруді знайдено керамічний посуд, залізний ніжик та кістяне шило. За матеріалом житло датується X – початком XI ст.⁵

В межах Верхнього замку поблизу Владичої вежі нами було відкрито господарську будівлю та чотири ями-льохи. Споруда представляла собою півземлянку прямокутної форми розміром 3,8 x 3,2 м і завглибшки 0,9 м від давньої

³ Колосок Б. В. *Метельницький Р. Г.* Луцьк. Архітектурно-історичний нарис. – Київ, 1990. – С. 89.

⁴ Малевская М. В. *Архитектурно-археологические исследования.* – С. 147-153.

⁵ Шкоропад В., Златогорський О., Баюк В. Охоронні археологічні дослідження в центрі міста Луцька / В. Шкоропад В, О. Златогорський, В. Баюк // *Минуле і сучасне Волині та Полісся.* Старовижівщина з глибини століть. Науковий збірник. – Вип.28. – Луцьк, 2008. – С. 374-375.

поверхні. Вхід до неї був з східної сторони, що засвідчено глиняною сходиною завдовжки – 0,6 м. Вздовж південно-західної стіни тягнеться прилавок завширшки – 1,28 м і заввишки – 0,5 м від рівня долівки. В центрі на рівні долівки, лежала обвуглена дерев'яна плаха завдовжки – 1,8 м і завширшки – 0,4 м, яка, ймовірно, була балкою від перекриття споруди. В заповненні виявлено фрагменти товстостінних горщиків з високою шийкою, а також денця з клеймами у вигляді хреста. Слід відзначити знахідки залізного циліндричного замка, осьових ножиць, двошипного втульчастого та ромбічного вістрів стріл, шиферного прясла для веретена, кам'яних точильних брусків та рогу сарни з слідами обробки. Судячи з матеріалу, споруда існувала в XII ст.

Що ж до господарських ям-льохів, то загалом вони схожі між собою, тому обмежимось характеристикою лише однієї з них. Вона вирізана з материка і мала овальну в плані форму розмірами 1,8 x 1,4 м і завглибшки 1,2 м і лінзоподібне дно. В ній виявлено незначну кількість кісток великої рогатої худоби і птиці, а також шиферне прясло, залізний ніж і фрагменти кераміки XII-XIII ст.⁶

Цікавими для вивчення економіки Луцька княжої доби є виробничі споруди. В цьому плані вартою уваги є ювелірна майстерня, відкрита на дитинці. Від неї зберігся прямокутний котлован розміром 2,5 x 3 м завглибшки 0,5 м. Покрівля будівлі спиралась на два стовпи розташовані симетрично посередині протилежних стін. У північно-західному куті знаходилась нішеподібна виробнича піч розміром 55 x 65 м, вирізана в ґрунті. Стінки та черинь печі викладені камінням на глиняному розчині. У заповненні котловану виявлено уламки горщиків, шматки бронзолivarного шлаку, половину кам'яної форми для відливання прикрас, керамічний тигель для плавки металу та ошлаковані, можливо, від вживання для цієї мети стінки гончарної посудини. Судячи з матеріалу, ювелірна майстерня функціонувала в другій половині X ст.⁷

Представляє інтерес і майстерня з горном для випалювання посуду, відкрита на вул. Львівській, в районі цегельного заводу. На жаль, розміри самої майстерні зафіксувати не вдалося, оскільки вона була поруйнована екскаватором під час забирання глини для виготовлення цегли. Зате добре зберігся горн, в якому з невідомих причин навіть залишилися цілі горщики XIII ст. Він був двоярусний і складався з двох камер, розділених глиняною перегородкою з круглими отворами-продухами. В нижній камері горів вогонь. Гаряче повітря через продухи поступало у верхню камеру, в якій стояв призначений для випалу посуд⁸.

Звичайно ж, у Луцьку були і залізобобні, костерізні, шевські та інші виробничі майстерні, про що свідчать знахідки знарядь праці, інструментів, предметів озброєння, кістяних шахів і шашок тощо. Цікавими є знахідки скарбів.

⁶ Кучинко М. М. Звіт про археологічні розкопки в Луцькому замку у 1986 р // Науковий архів кафедри археології Волинського національного університету. – 1986/16.

⁷ Терський С. В. Старожитній Лучеськ у світлі археології / С. В. Терський // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. – Луцьк, 1998. – С. 12.

⁸ Охріменко Г., Кучинко М., Кубицька Н. Розвиток керамічного виробництва на Волині. – Луцьк, 2003. – С.180.

Зокрема, скарб монет XI ст., який складався з германських денаріїв і вендок, був знайдений в Луцьку 1930 року. Крім цього, трапились і окремі грошові гривні. Це – гривня київського типу, підромбічної шестикутної форми, вагою 160 грамів, знайдена на Гнідавській гірці, та гривня новгородського типу за формою паличкоподібна, вагою понад 200 грамів, знайдена на території Старого міста. Слід назвати також монетний скарб XIII-XIV ст., який був поміщений у глечик, куди входило 185 срібних монет, три грошові гривні та два персні. До Археологічної комісії в Петербурзі передано 150 празьких грошів Вацлава II (1278-1305), Яна I (1310-1346) та дві давньоруські монетні гривні київського типу⁹. Так загалом виглядає княжий Луцьк у світлі археології.

Другим за розміром містом на території Луцької землі був Коршів. Площа його сягала 4,5 га. Відомий археолог П. Раппопорт, який обстежив його в 1960 р., зауважив, що навряд чи можуть виникнути сумніви в тому, що назва села Коршів відображає давнє найменування міста¹⁰. Що ж до відсутності літописних згадок про нього, то це пояснюється просто: судячи із знахідок, у XII ст. він уже не існував, а в XI ст. руські літописці приділяли мало уваги Волині. Залишком міста є городище під назвою Замчисько, яке знаходиться на лівому березі р. Черногузка. Дослідження городища в 1936 р. проводив З. Леський, в 1960 – П. Раппопорт, в 1992 р. – С. Панишко. З'ясовано, що Коршів як і інші міста, складається з дитинця і окольного града. Дитинець, розміром 50 x 65 м, розташований на пагорбі і захищений з боку берега ровом. З північної сторони до нього прилягає окольне місто, розміром 100 x 200 м, оточене валом, крім ділянки, зверненої до дитинця. З напільної, північної сторони знаходився в'їзд, що видно за розривом у валу. Розрізи валу показали, що в XI ст. він мав висоту 4,6 м, а на вершині земляного насипу були дерев'яні стіни, можливо, частокіл¹¹. На городищі виявлено кілька напівземлянкових жител з глиняними печами та господарські ями-льохи, знайдено чимало цікавих артефактів. Це – фрагменти гончарних горщиків XI ст., рогові орнаментовані псалії, що були складовими елементами кістяної зброї, залізні ножики, шиферні прясла. Однак особливої уваги заслуговують денця горщиків, на яких були клейма у формі кириличних літер А, Б, Д, Ж, які свідчать про грамотність коршівців, а це є додатковою ознакою міського статусу Коршева¹².

На жаль, це цікаве городище міського типу вивчене поки що слабо. І все ж, отримані результати дозволяють зробити ряд висновків. По-перше розквіт Коршева припадає на XI ст. Тоді були побудовані оборонні укріплення по всьому його периметру. По-друге, двочленність пам'ятки, її значні розміри, сліди ремісничого виробництва, грамотність населення остаточно переконують, що

⁹ Кучинко М., Кучинко З. Давні та середньовічні скарби Волині. – Луцьк., 2007. – С. 68, 71, 106.

¹⁰ Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. – Ленинград, 1967. – С.60.

¹¹ Панишко С. Д. Давньоруський Коршів / С. Д. Панишко // Минувле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Збірник наукових праць. – Ч.2. – Луцьк, 2003. – С. 138-140.

¹² Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – Київ, 1957. – С. 10.

маємо справу з містом. По-третє, Коршів був не лише містом, а й центром сільської округи в басейні Черногузки, що підтверджується наявністю кількох десятків селищ, які групувались навколо міста. І насамкінець, отримані результати дозволяють з'ясувати два важливих питання історії Коршева: обставини його становлення і занепаду. На рубежі X-XI ст. тут існувало поселення, що стало ядром майбутнього міста, навколо якого сформувалась сільськогосподарська округа. Це сприяло його короткочасному піднесенню. Основною ж причиною занепаду було те, що він був центром малосильної округи, всього 500 кв. км, а для нормального функціонування феодального міста, потрібна була округа в 1-1,5 тис. кв. км. Таким центром став розташований неподалік Луцьк, який і перебрав на себе першість. За цих умов Коршів не мав перспектив і перестав існувати як місто.

Третім містом княжої доби на землі Луцькій був Шеполь, площа якого була 2,2 га. Вперше і востаннє він названий у Руському літописі під 1097 роком, коли Володимир-Волинський князь Давид Ігорович запропонував його як компенсацію осліпленому ним Теребовельському князю Василькові Ростиславовичу¹³. Залишком літописного міста є городище Вал в с. Шепель. Воно розташоване на мисі, що підноситься на 8-9 м над заболоченою рівниною. Від берегового плато, городище відокремлене ровом завширшки 22 м і завглибшки 6 м. Вал заввишки 5-6 м оточує майданчик розміром 140 x 160 м. В'їзд, судячи з розриву у валу і земляної греблі в рові, знаходився з північного сходу. Не дивлячись на мисову схему організації оборони, городище має форму, яка була надана йому спеціально: поєднання кола і квадрата. З двох сторін, з південного заходу і північного сходу, воно має прямолінійні обриси, а з решти сторін – округлий контур. Ця форма є специфічним волинським типом укріплень. Саме цим і пояснюється те, що вал, який проходив по всьому периметру майданчика, мав скрізь більше чи менше однакову висоту, а не підносився різко до напільної сторони, як це зазвичай буває в мисових городищах. Розвідувальні шурфи і зачистка торців валу, зроблені П. Раппопортом, показали, що він був насипаний на материковому ґрунті орієнтовно на рубежі X-XI століть¹⁴. Широкі археологічні розкопки давнього міста не проводились, а розвідковими дослідженнями виявлено фрагменти гончарного посуду XI-XIII ст., кістяні проколки, залізні ножики та вістря стріл. Трапились також шиферні прясла, бронзовий хрестик, скляні браслети в фрагментах, срібні сережки і плетені з срібного дроту персні¹⁵, тобто речі характерні для міста.

Другу категорію укріплених поселень регіону становлять городища, головною ознакою яких є вали і рови, що оточують замкнутий простір. Більшість з них має площу від 0,2 до 1 га.

Здебільшого вони розміщені на високих мисах корінного берега рік, як, наприклад, в сс. Білосток, Крупа, Маяки, Мстишин; на окремих пагорбах – останцях серед заболоченої заплави річок, як у с. Городище Друге, Одеради, Підгайці, Чаруків та на відносно рівній місцевості першої чи другої надзаплавної

¹³ Літопис Руський. – С. 151.

¹⁴ Раппопорт П. А. Военное зодчество. – С. 54-55.

¹⁵ Кучинко М. М., Охріменко Г. В. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк, 1995. – С.138.

тераси, як поблизу сіл Горзвин, Городок, Усичі¹⁶.

Серед городищ досліджуваного регіону виділяються окремі типи. До першого належать ті, укріплення яких підпорядковані особливостям рельєфу. Таким є, наприклад, мисове городище в с. Крупа над р. Стир поблизу Луцька. Воно розташоване на пагорбі заввишки 3–4 м. Проміжний рів розділяє його на дві частини: західну мисову розміром 65 x 55 м і східну – 60 x 75 м, з валом з напільної сторони, в якому знаходився в'їзд.

Другий тип становлять городища, розташовані на рівнині і позбавлені природного захисту, яким форма надавалась штучно. Таким є городище в с. Горзвин, розташоване на березі р. Черногузки. Майданчик його круглий, діаметром 55 м. Вал заввишки 3 м і рів відділяють городище від сусіднього підвищення.

До третього типу належать укріплення з частковим використанням захисних властивостей рельєфу, що мають спільні риси кола і квадрата, так звані городища волинського типу. Таким, зокрема, є городище XI ст. в с. Одеради, діаметром 40 м, оточене валом заввишки 2,5 м і ровом завглибшки 2 м. Через рів по земляних перемичках ведуть три в'їзди, а перед ровом є другий вал.

За функційним призначенням городища поділяються на сховища, сторожові фортеці та феодалські садиби-замки. Щодо городищ-сховищ, то, виникнувши в общинному періоді, вони продовжували функціонувати і в X–XI ст. До таких можна зарахувати городище в с. Усичі, Одеради та ряді інших.

Другу групу городищ становили сторожові фортеці. Можливо, роль сторожового града відіграло й укріплене валом і ровом городище XI–XII ст., площею 0,05 га, в с. Крупа поблизу Луцька, яке знаходиться на береговому підвищенні р. Стир, та Горзвин, на якому була сторожова вежа.

Третю групу становлять феодалські садиби-замки, площею від 0,50 га і вище, з розвинутою господарською структурою, засвідченою значним культурним шаром. До таких належить городище кінця X–XI ст. в с. Городище Друге, площею 0,80 га, єдине повністю досліджене нами ранньофеодалське помістя на зразок європейського лицарського замку¹⁷. На ньому відкрито 34 житла, 2 залізоборні та 3 гончарні майстерні, млин, 3 пекарні, 15 господарських будівель, 40 ям господарського і побутового призначення з рештками зерна, кісток тварин і риб тощо. В центрі знаходився наземний будинок феодала з дерев'яною підлогою і цокольним приміщенням-підкліттю, заглибленою в материк на 2,2 м, де розміщувалась поварня з піччю і двома підвальними ямами під дерев'яним настилом, в яких зберігалися харчові припаси. Саме тут було виявлено скарб срібних прикрас: 5 нашійних гривен, 3 наручних браслетів та 12 зернених намистин. Його вага становила 1 кг 400 грам. Від воріт у східній частині оборонного валу через усе городище тягнулася вулиця завширшки близько 6 м, уздовж якої знаходились житлові і господарсько-побутові будівлі. Демографічні розрахунки показують, що тут могло мешкати від 50-60 осіб. Про їх заняття землеробством свідчать наральник, окуття заступів, коса, серпи, жорна, кістки свійських тварин, а ремеслом – тесло, ложкоріз, долото, пробійник, тигельок, гончарні та залізоборні майстерні. Судячи із жител та господарських споруд,

¹⁶ *Раппопорт П. А.* Военное зодчество. – С. 30-47.

¹⁷ *Кучинко М. М.* Давньоруське городище Вал в Надстир'ї. – Луцьк, 1996.

сім'ї у майновому відношенні були рівними. Мешканцями поселення, за “Руською Правдою”, могли бути закупи (статті 56-58), які виконували феодалні повинності.

Щоправда, знайдено тут і предмети озброєння та військового спорядження: три бойові сокири, рогова булава, наконечник списа, шістнадцять вістрів стріл, а також дві шпори, фрагмент вудила та два палії. Ці предмети, наймовірніше, належали феодалу, який був власником замка-садиби.

До княжого періоду на території Луччини належать ще три городища – феодалні садиби. Перша, під назвою Гай, згадана в Руському літописі під 1288 роком, належала Луцькому князю Мстиславу Даниловичу. Літописець так характеризує цю садибу: „Місце ж те гарне було на вигляд і забудоване різними хоромами, і церква була в нім пречудова, що красою сіяла”¹⁸. Розвідковими дослідженнями, в с. Підгайці в урочищах Гора і Двір, виявлено залишки валу, знайдено кераміку, залізні ножі, кресало та скляні прикраси XII – XIV ст., а це дозволяє припустити, що там знаходилась згадана в літописі резиденція¹⁹.

Ще одне городище, яке гіпотетично можна б пов’язувати з феодалною садибою існувало в с. Маяки. Історична назва села Княгинінок красномовно вказує на те, кому воно належало. Залишком садиби є невелике городище трикутної форми, яке знаходиться на високому лівому березі р. Стир, в урочищі Вали. Тут зібрано археологічний матеріал, який дозволяє датувати садибу XII-XIII ст.

Нарешті третя цікава в цьому аспекті пам’ятка відома в с. Мстишин. Назва села походить від імені Мстиша, яке є зменшувальною формою імені Мстислав. Цей факт може вказувати на приналежність поселення одному з луцьких князів – Мстиславу Німому (п. 1225 р.) або ж Мстиславу Даниловичу. Археологічно наявність тут феодалної садиби підтверджує городище овальної форми площею близько 1 га, розташоване на лівому березі р. Стир. За матеріалом садиба датується XII-XIV ст.²⁰

Mykhaylo Kuchynko. CITIES AND SITES OF ANCIENT SETTLEMENTS OF LUTSK LAND OF THE PRINCELY ERA IN THE VIEW OF ARCHEOLOGY

¹⁸ Літопис Руський. – С. 441.

¹⁹ Кучинко М. М., Лукьянчук Ю. А., Матиюк Н. Г., Сташук В. А. Охранные работы в Луцке и его окрестностях / М. М. Кучинко, Ю. А. Лук’янчук, Н. Г. Матиюк, В. А. Старук // Археологические открытия. 1977 г. – Москва, 1978. – С.347.

²⁰ Конопля В. М. Старожитності Волині. – Львів, 1997. – С. 204.